

УДК 821.161.2+811.161.2+82-94

Марія ФЕДУНЬ

*Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

У даній статті аналізується доробок митрополита Андрея Шептицького на тлі західноукраїнської мемуарної літератури першої половини ХХ століття. Авторка звертається й до галицьких спогадів про А. Шептицького, зокрема мемуарів священника О. Пристая. Зроблено висновок про те, що митрополит мав особливий вплив на молодих людей, високо ставив справу національного виховання, основною провідницею, справедливо, вважав церкву. В контексті тодішньої художньої літератури в Галичині проповіді А. Шептицького будили кращі людські цінності, оперті на релігійність, протидіяли бездуховності тощо.

Ключові слова: *письменство, західноукраїнська література, проповіді, мемуари, спомини.*

Художнє письменство часового періоду першої половини ХХ століття - унікальне за своїм змістом, тематикою, колоритністю мистецьких почерків тощо. Останнім часом воно ставало об'єктом пильних досліджень наших науковців (С. Андрусів, М. Ільницького, Ф. Погребенника, Н. Мафтин та інших). І все ж таки є ще чимало прогалин, які не ставали, в силу певних обставин, предметом уваги науковців. Зокрема зацікавлюють такі питання: чи відображається у західноукраїнській мемуарній літературі постать митрополита Андрея Шептицького, як гармонізує його творчий набуток із контекстом тогочасної літератури? На названих вище проблемах ми й хочемо зупинитися.

У масиві нашої мемуаристики є чимало споминів, які належать священникам. До таких належить і книга отця О. Пристая "З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного". Прикметно, що це видання присвячене, як зазначено у ньому, "ексцеленції Андреєві Шептицькому, галицькому митрополитові". А це багато про що свідчить. Адже присвяти подаються лише тим особам, які нам близькі по духу.

Спогади О. Пристая - це звіт з його життя, розповідь про те, як він, селянська дитина, гусій і пастух, зумів стати пастирем людських душ. Один із розділів книги має назву "Граф у чернечій рясі". Мова йде, звичайно ж, про Шептицького. Як мотто до вказаного розділу автор-мемуарист взяв слова Сенеки: "Шляхетні приклади заохочують нас до шляхетних чинів і сама історія великих громадських діячів захоплює людину великодушними думками". Саме таким прикладом був для мемуариста граф-чернець А. Шептицький.

О. Пристай - хороший і прискіпливий мемуарист. Перед його очима пройшло чимало картин, тому поза увагою письменника, який відтворює минуле й має добру пам'ять, не залишається жодна дрібниця. Розповідь сповнена художніх вдало відтворених малюнків. Завдяки їм перед очима читача постає «мальовнича, лісиста і горбковата добромиська околиця. Монастир о. о. Василіан розсівся на добромиській горі серед розкішної зелені» [5, с. 218]¹. Саме у цьому монастирі зустрів автор Шептицького.

Коротка зустріч врзалася в пам'ять. Як отець ректор назвав його: "Це є брат граф Андрей Шептицький", тоді відбулося наступне, про що занотував наш мемуарист: ""Так, - сказав від себе брат Андрей, - граф, але не з цього світу!" А потім почав з'ясовувати мені, яку велику вартість мають усі багатства і всі почести цього світу, та що вони не в силі задоволити бажань душі. Бо лише служба Богові та посвята Йому свого життя може принести людині правдивий спокій і задоволення з її існування. Я прислухався пильно до його слів, не переривав їх своїми запитам і не сумнівався у їхню щирість, бо брат Андрей говорив з глибокою вірою у них і з великим, правдивим захопленням [5, с. 220]".

Оскільки праця письменника - це творча лабораторія, в якій окреслюється людина і як першоджерело насаги автора, і як об'єкт, на котрий буде спрямований згодом потенціал майбутнього твору, а священничий сан теж зобов'язує до прискіпливого спостереження на людському лані життя, то зовсім не важко зрозуміти, чому зі священничого середовища постають майстри в царині художнього слова (взяти, до прикладу, хоча б праці Марка Мурави (батька Б. Лепкого), о. М. Петрушевича, о. Т. Бордуляка, о. О. Пристая та ін.). Вважаємо, що більшість добротних проповідей отців церкви - це цікаві зразки праць, котрі стоять близько до творів художньої літератури. Особливої уваги, звичайно, заслуговують праці кардинала Й. Сліпого та митрополита А. Шептицького. Що ж до особи останнього, то часто ще за життя його називали (приміром, як свого часу галицькі радикали) польським шляхтичем, хоча він сам у своєму першому пастирському листі зазначав, що є русином (українцем) по дідові та прадідові.

Не можемо не згадати тут принагідно праці Лонгина Цегельського "Митрополит Шептицький", в якій автор, подаючи життєпис і огляд церковно-народної діяльності А. Шептицького, зазначав у вступному слові, що покликано його до праці: "Бажанням автора [Л. Цегельського. - М.Ф.] є звернути увагу на те, що може дати нашому народові Владика, котрий співчуває прагненням народу, та яким благословенним може стати аристократ з магнатського роду, коли він почувається Українцем [7, с. 5-6]". Зазначаючи, що "...всі оці Сапіги, Сангушки, Чорторійські, Шептицькі, Дідушицькі, Тишкевичі (коли згадати тільки західноукраїнську

¹ Цитати із книг та часописів минулого (перша половина ХХ століття) подасмо із збереженням стилю оригіналу, однак дотримуючись сучасного правопису.

аристократію) - провинилися перед нашим народом [7, с. 6]", автор брошури, разом із тим, пише про те, що й наша суспільність завинила перед цими старими та багатими родами, бо часто відкидала їх бажання працювати для України. Цікаво, що автор короткого життєпису Шептицького подає і його портрет: ".Митрополит Андрій - це і на вид велична постать. Високий, могутньої будови, з поважною довгою бородою, високим чолом під буйними кучерями, з проникливими і безмежно добрими синіми очима під густими бровами, приязний та привітний у спілкуванні, рівний, хоч живий в успособленні...[7, с. 20]".

Андрей Шептицький належав до числа тих людей, котрі, не дивлячись на переплетіння у своєму родоводі коріння польського з українським, не цуралися останнього, а, навпаки, вважали за обов'язок прислужитися добрими справами народу, хлібом якого годувалися. Більше того, він оцінював усі події українського народу як істинний син своєї нації. Зокрема, смерть І. Франка вважалася йому найбільшою втратою, якої зазнав народ України. Принагідно зауважимо, що ми нині загалом маємо феномен "польської школи" в українській літературі. Тут вимальовуються творчі постаті Галини Журби, В. Антоновича, М. Тишкевича, Ст. Вінченца та ін. У своїй статті "Ідеї національного виховання молоді в мемуарній спадщині Осипа Назарука" (див.: Обрії. - 1998. - № 2. - С. 30) ми частково торкалися цієї проблеми, зауважуючи, що для таких людей український патріотизм (на противагу польському "обов'язуючому") "...виростав сам із себе, із землі, з повітря, ніким не підсичуваний, не вирощуваний штучно, надиханий самою землею, довкіллям, таємничим нашептом самої України [2, с. 347]", як це тонко підмітила свого часу Галина Журба. Не станемо заперечувати, що й А. Шептицький належав до тих одиниць, котрі були осяяні правдивим українським патріотизмом. Це настільки ж очевидне, як і розуміння того, що митрополита зачисляємо до поодиноких провідників нації, котрі ще за свого життя мали широке визнання і повагу від народу. Як свідчення цього можна навести хоча б рядки із "Ювілейного привіту в честь Їх Ексцеленції Високопреосвященого Владика Митрополита Кир Андрея":

Привіт Тобі шле весь народ,
Твій рідний з кости - крові.
З ним житимеш від рода в род
В почуваннях любови:
Ти здвиг у нас своїм життям
Не пам'ятник із криці, -
Ми сонцесяйний жертви храм
Завдячуєм Владиці [3, с. 3].

Що ж знаходимо у художній літературі Галичини того часу, на який припадає розквіт діяльності А. Шептицького? Насамперед, спостерігаємо те, що тогочасне красне письменство вийшло із церкви і приходств священників. Так, як церква стояла на сторожі інтересів нації, то маємо і у літературі пріоритет національної ідеї. Аналізуючи спогадову спадщину О. Назарука

(громадсько-політичного діяча, доктора світського та церковного права, митця слова тощо), ми зауважили, що письменник порушував низку питань національного виховання молоді: доконечність формування твердого характеру, релігійного світогляду, поваги до жінки, потребу жертвності та ін.

З яких же позицій виступав митрополит А. Шептицький? Насамперед дбав про збереження ідеалу Батьківщини. Зокрема, у його статті "Як будувати рідну хату" читаємо: "Ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенациональна Хата-Батьківщина [13, с. 70]". Священослужитель високого рангу підкреслював: "Що Церква чи Церкви відіграватимуть важну роль в будівництві Батьківщини, про це не можна сумніватися. В християнських народах немає більше виховної сили, ніж сила Церкви [13, с. 88]". Тут напрошується паралель із релігійно-філософськими поглядами Осипа Назарука, в котрого змалювання соборів, розуміння значення Божої іскри в житті людини, сили біблійних мотивів бере гору в переважній більшості його спогадів. Чимало думок О. Назарука звернені до молоді. До юних сердець апелювала і О. Кисілевська своїми "Листами знад Чорного моря (до сина)", і о. О. Пристай мемуарами "З Трускавця у світ хмародерів...", які, як ми зазначали, автор присвятив А. Шептицькому. Митрополит, у свою чергу, теж розумів значення молодого покоління в житті нації, тому звертався до нього зі своїм "Словом до української молоді", яке друкувалося в 1932 р. в часописі "Мета" і провідні думки якого в цьому ж році наводила газета "Нова Зоря". Цього ж, 1932 року, "Слово..." вийшло у Львові окремою брошурою. Автор звертається до молодих зі словами приятеля, обіцяючи їм сказати про все добре і зле ("від'ємне", як він писав), що є в них.

Перше, що відзначає митрополит у своєму зверненні, - це патріотичні пориви: "Бачу у Вас гарячу любов Батьківщини - України; любов, що йде аж до пожертви, а не раз цілковитої жертви зі себе, зі свого добра і добра Ваших батьків [11, с. 104]". Він зауважує у молоді "зріст любови до Батьківщини, зріст бажання принести за неї жертви [11, с. 104]". Так, на його думку, християнські ідеали стоять, мов на твердій основі, "на жертві зі себе - і без жертви зі себе нема в християнстві правдивих цінностей [11, с. 104]". Однак автор застерігає молодь, щоб вона не йшла в жертві так далеко, що могла б пожертвувати загальнонаціональними цінностями: "Бо найкраща ціль не освячує лихих засобів [11, с. 105]". А. Шептицький наголошував ще на одній хибі молодого покоління - невмінні бути толерантними: "Маєте ту недостачу, що свою думку сміливо і буйно ставите вище від думки всіх старших, що при найбільшій любові до своїх батьків, себе вважаєте мудрішими і вищими [11, с. 105]". Та автор з батьківською розважливістю констатує, що може через роки, "коли удари життя змусять Вас [молодь. - М. Ф.] похилити голову перед конечностями, що тепер не признаєте, почасті хороби, почасті терпіння і біль прикриють інеем Ваші голови [11, с. 106]", - молодь зрозуміє і цю проповідь, розв'яже для себе і цю проблему. А тим

часом А. Шептицький писав: "Хочу Вам дати змогу зрозуміти, якою помилкою у Вашому житті є легковаження гадки й досвіду старших [11, с. 106]". Він порівнює народ, якого кожне покоління наново для себе починало б національну працю на благо Батьківщини, зі "слабою дитиною [11, с. 106]". Тут, зауважимо принагідно, цілком актуальними і дотичними до цієї проблеми є думки знову ж таки того О. Назарука, який акцентував увагу своїх сучасників на необхідності написання мемуарів. Нехай навіть автор спогадів опише ті справи, в яких були зроблені прорахунки. Тому, наголошуючи на сповідальному характері споминів, він часто картав сучасників, які відходили з життя без мемуарів: "Се для публичного діяча дуже подібне до смерті без сповіди [4, с. 4]".

Митрополит А. Шептицький зазначав, звертаючись до молоді: "У наших руках лише одна хвилина існування нашої нації. Якщо у тій хвилині не зв'яжемо нашої праці з тими, що були перед нами, і коли ті, що прийдуть після нас, знову свою працю у своїх хвилинах не зв'яжуть з нашою працею і з працею тих, що були перед нами, - тоді ж яку ціль осягне нація, хоч би й протягом століть? [11, с. 106]". Тому А. Шептицький наголошував у своєму зверненні: "Ви мусите з'ясувати собі, що легковаження гадки й досвіду старших є відкиненням авторитету віку... [11, с. 106]". Загалом же упадок авторитету автор вважав дуже небезпечним, адже той, хто відкине авторитет батьків, відкине дуже легко і будь-який інший авторитет, у т. ч. церкви, Бога, етики. А це призведе до анархії. Митрополит закликав молодь вміти сумніватися, пам'ятати, що всяка конспірація може бути пов'язана із провокацією і зрадою. Наголошував він на тому, що "служба любови [мається на увазі національна справа. - М.Ф.], мої Дорогі, не знає лаврів [11, с. 107]". І далі читаємо: "Не зривами одної хвилини, лише безупинним напруженням і безупинними жертвами аж до крові і смерті многих поколінь двигасться народ [11, с. 107]".

Так, митрополит А. Шептицький, дійсно, переживав за те, щоб український народ рухався вперед, до вершин вселюдської культури. Тому такою щирою була свого часу "Молитва слуги Божого митрополита Андрея за український нарід", де він просив Господа дати провідникам свого народу світло премудрості з неба, взяти під опіку його молодь, "щоб не тратила ласки святого Хрещення, щоб одержувала в родині й школі основне християнське виховання і виходила на пожиточних синів свого народу [9, с. 35]". Митрополит благав, звертаючись до Бога: "Благослови всі наші родини, щоб батьки були зразковими й ревними християнами, а матері відзначались мудрістю, побожністю й дбайливістю у вихованні дітей [9, с. 35]". Він прагнув, щоб український народ мав свободу, міг вільно розвивати свої природні сили.

Цікавою і повчальною для молоді нашого часу є праця "Будь завжди вірним Христові. Зі слів митрополита Андрея до української шкільної молоді", датована 1933 роком. Високо ставлячи духовну віру, автор зауважує, що в словах "Вірність Христові" для молодих людей повинна

актуалізуватися програма цілого життя. У чому ж вона полягає? Насамперед, у дотриманні всіх християнських обов'язків, любові до Бога і ближніх, розумінні потреб ближніх та поданні їм, по мірі можливості, милостині, дотриманні християнської моралі. Митрополит закликав кожного з молодих: "Не стидайся своєї віри, свого обряду, хоч би з тебе насміхалися нерозумні люди [8, с. 17]".

У своєму пастирському листі "Правдива віра" духовний провідник українського народу, наголошуючи на тому, що кінцевою умовою єдності та сили церкви є її голова, слушно повчав вірних: "В кожному товаристві людей бачимо одно: Де нема голови, там нема ладу, ні сили. Військо, яке не має полководця, є розбите. Громада без голови розходиться, - родина без голови ділиться. Бо й в товариствах з переминаючими й маловажними завданнями мусить бути голова, якщо має бути в них лад і сила [10, с. 6]". На значенні вміння підкорятися ватажку, голові наголошував і о. О. Пристай у своїх мемуарах "З Трускавця у світ хмародерів...", де як приклад для політиків наводив життя у пастуших громадах, і О. Назарук у спогадівому циклі "Венеція", де писав про брата Івана, котрий повинен визнавати провідника, керманіча.

Називаючи церкву для українського народу рідною матір'ю, митрополит наголошував, чому саме вона є такою. Насамперед тому, що "проповідає до людей їхньою власною, рідною мовою [10, с. 11]", є "скарбницею та опікункою наук [10, с. 11]", чим "причиняється до незвичайного розвою народньої культури і письменства [10, с. 12]", "від усіх домагається справедливості та веде всіх до любови [10, с. 12]", "причиняється в кожному народі до морального здоров'я [10, с. 12]", "причиняється до розвитку народнього будівництва та красних штук, якими ублагороднює людей [10, с. 12]"; "виховує наші діти в українському народньому дусі [10, с. 12]", "всюди дбає про добро нашого народу [10, с. 12]".

Загалом нині налічується біля ста послань та пастирських листів А. Шептицького. Л. Цегельський справедливо зауважував, що вони є не лише чисто релігійного і морального змісту, але водночас і суспільного та патріотичного. Серед них зустрічаємо послання до священників, світських людей, до українців в Канаді, до молоді і т. д. Серед пастирських листів є листи про Святу Землю, становище Східного обряду в церкві, про соціальне питання та соціалізм, про шкідливість комунізму і т. д. Зустрічаємо в них неупереджений погляд філософа на світ Божий, гуманізм, віру в світлу долю України, батьківську розважливість. Саме остання істотно вирізняє і "Слово митрополита", яке друкувалося 1943 р. у "Краківських вістях". Апелюючи в часи воєнного лихоліття до свого народу, митрополит наголошував, що хоче, перш за все, звернутися до старших людей, однак зразу ж кидав заувагу: "Це не значить, щоб я легковажив думку й бажання молоді. Вона ж є цвітом, будучністю нашого народу... [12, с. 1]". Однак звертався насамперед до батьків, щоб ті вберегли молодих від злоби, національної ненависті,

партійних роздорів, бажання помститися ворогам тощо. Передаючи пересторогу в руки батьків, зазначав: "Ви, їх батьки, в важкій хвилині історії нашого народу стережіть своїх синів перед злочином, яким могли б стягнути на село страшні нещастя [12, с. 1]". Молодь просив не піддаватися на провокації, радитися із батьками, не зраджувати Божих законів. Звертався митрополит і до "християнських невіст, матерів родин", щоб вони застерігали своїх синів від нерозважливих вчинків, стерегли від нещастя, не давали "їм душу заваляти невинно проллятою кров'ю [12, с. 2]", чим причинилися б вони, матері, на думку владики, "до ясного розвою нашого національного життя [12, с. 2]".

Отже, А. Шептицький, як провідник, духовний наставник українського народу, мав особливий вплив на людей, надзвичайно високо ставив справу національного виховання молоді, акцентуючи увагу на вихованні любові до Батьківщини, толерантності, поваги до старших, визнанні авторитету батьків, формуванні дбайливого виховання матерями своїх дітей, дотриманні християнської моралі. І основною провідницею цих ідей митрополит справедливо вважав церкву. В контексті тодішньої художньої літератури в Галичині, коли прогресивні письменники того часу, як, наприклад, О. Кисілевська, Б. Лепкий, О. Назарук, Я. Окуневський та ін., ставили духовність свого народу на найвищий щабель, а також писали про церкви (зокрема, див. низку статей і книг О. Назарука), проповіді митрополита були надзвичайно актуальними, вони будили кращі людські цінності, сперті на релігійність, протидіяли бездуховності тих людей, в душах котрих, як писав Б. Лепкий, "не народився Христос". Заявлена нами тема, вважаємо, може підлягати й ширшому дослідженню.

Література

1. Журба Галина. Далекий світ. Розповідь автобіографічна / Галина Журба. - Буенос-Айрес: Перемога, 1955. - 380 с.
2. Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві та народові 1865-1944 рр. / Митрополит Андрей Шептицький: Матеріали та документи (1865-1944 рр.) / Я. Заборовський. - Вид. 2-е. доп. - Львів-Івано-Франківськ: Олір, 1995. - 176 с.
3. Заверуха І. Ювілейний Привіт в честь Їх Екселенції Високопреосвященного Владика Митрополита Кир Андрея / І. Заверуха // Нова Зоря. - 1926. - 24 січня. - № 3. - С. 3.
4. Назарук О. Венеція. Найбільша саля в Палаті дожив / О. Назарук // Нова Зоря. - 1934. — № 67. - 6 вересня. - С. 4.
5. Пристай О. о. З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного / О. Пристай. - Львів - Нью-Йорк : З друкарні видавн. спілки "Діло", 1933. - 250 с.
6. Храплива-Щур Л. Віршований життєпис на пошанування пам'яті святця із Свято-Юрської гори... / Л. Храплива-Щур // Добрий пастир. - Івано-Франківськ. - 1990. - № 3. - С. 27-31.

7. Цегельський Л. Митрополит Андрей Шептицький. Короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності / Л. Цегельський. - Львів: Місіонер, 1995. - 79 с.
8. Шептицький А. Будь завжди вірним Христові. Із слів митрополита Андрея до української шкільної молоді (1933) / А. Шептицький // Добрий пастир. - Івано-Франківськ, -1990. - № 3. - С. 17.
9. Шептицький А. Молитва слуги Божого митрополита Андрея за український нарід / А. Шептицький // Добрий пастир. - Івано-Франківськ, -1990. - № 1. - С. 34-35.
10. Шептицький А. Правда віра. Пастирський лист до вірних на Буковині Станиславівської єпархії, писаний у Марківцях під Станиславовом, даний у надвечер'я св. Михаїла 1890 р. / А. Шептицький // Добрий пастир. - Івано-Франківськ, -1990. - № 3. - С. 6-12.
11. Шептицький А. Слово до української молоді / А. Шептицький // Нова Зоря. - 1932. - № 38. Те ж: Шептицький А. митрополит. Твори (морально-пасторальні). - Рим, 1983. - 548 с.
12. Шептицький А. Слово митрополита / А. Шептицький // Краківські вісті. - 1943. - 17 серпня. - С. 1-2.
13. Шептицький А. Як будувати рідну хату? / Митрополит Андрей Шептицький: Матеріали та документи (1865-1944 рр.). - Вид. 2-е. доп. - Львів-Івано-Франківськ : Олір, 1995. - 176 с.

Mariia FEDUN

ANDREY SHEPTYTSKYI AND WESTERN UKRAINE LITERATURE

This article analyzes the legacy of Metropolitan Andrey Sheptytskyi against the background of Western Ukraine memoir literature of the first half of the XXth century. The author refers also to the Galician memories of A. Sheptytskyi, including memoirs of the priest O. Prystai. It is concluded that Metropolitan had a particular impact on young people, highly valued national education, the main guide, rightly, considered the church. In the context of the literature in Galicia of that time A. Sheptytskyi's sermons awakened best human values, based on religion, antagonized the lack of spirituality etc.

Keywords: *literature, Western Ukrain literature, sermons, memoirs, memories.*